

کشف حجاب

زمینه‌ها، واکنشها و پیامدها

مهدی صلاح

مؤسسه مطالعات و پژوهشهای سیاسی
تهران، بهار ۱۳۸۴

صلاح، مهدی، ۱۳۴۰-
کشف حجاب، زمینه‌ها، واکنش‌ها و پیامدها / مهدی صلاح. - تهران:
مؤسسه مطالعات و پژوهشهای سیاسی، ۱۳۸۴.
۳۹۲ ص.

ISBN 964-5645-60-3 ریال: ۲۵۰۰۰

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا
کتابنامه به صورت زیرنویس.

۱. کشف حجاب - - ایران. ۲. ایران - - تاریخ - - پهلوی، ۱۳۰۴-۱۳۲۰.
۳. حجاب - - ایران. الف. عنوان.

۹۵۵/۰۸۲۲۰۴۴

DSR ۱۴۹۰ / ص ۸

۱۳۸۴

م ۸۴-۳۹۳۲

کتابخانه ملی ایران

مؤسسه مطالعات و پژوهشهای سیاسی

کشف حجاب

زمینه‌ها، واکنشها و پیامدها

مهدی صلاح

طرح جلد: مهدی صنعتی

چاپ اول: بهار ۱۳۸۴

شمارگان: ۳۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۶۴-۵۶۴۵-۶۰-۳

ISBN: 964-5645-60-3

قیمت ۲۵۰۰ تومان

کلیه حقوق ناشر محفوظ است

تهران: صندوق پستی ۷۵۸۸-۱۱۳۶۵

info@ir-psri.com

فهرست

۹	پیشگفتار
۱۳	مقدمه: سخنی در باب منابع و مآخذ
۱۶	الف. منابع اصلی: اسناد تاریخی کشف حجاب (قبل از شهریور ۱۳۲۰)
۱۶	۱. اسناد عادی
۱۷	۲. اسناد محرمانه
۲۴	اسناد تاریخی کشف حجاب (بعد از شهریور ۱۳۲۰)
۲۸	نشریات و مجلات
۲۹	۱. زبان زنان
۳۲	۲. مجله جمعیت نسوان وطنخواه ایران
۳۳	۳. عالم نسوان
۳۶	۴. مجله ایرانشهر
۳۷	ب) منابع فرعی: خاطرات و تاریخهای سیاسی، اجتماعی آن دوران
۳۷	۱. خاطرات و خطرات
۴۲	۲. سی خاطره از عصر فرخنده پهلوی
۴۷	۳. مأموریت برای وطنم
۵۰	۴. رستاخیز ایران
۵۳	۵. تاریخ معاصر ایران

فصل اول

۵۹	تجددگرایی و کشف حجاب
۶۲	مفهوم تجددطلبی
۶۳	تجددطلبی در ایران و نخستین متجددان
۷۴	تأثیر تجددطلبی در تغییر پوشش زنان ایرانی عصر قاجار
۸۰	سیر شتاب زده تجددطلبی در ایران عصر رضا خان
۸۳	۱. وضع قوانین عرفی و تجدید سازمان قوه قضائیه

۸۵	۲. تغییر نظام آموزشی و گسترش سازمانهای آموزشی به شیوه غربی
۸۷	۳. ترویج و تحمیل لباس و کلاه اروپایی به ایرانیان
۸۸	۴. رفع حجاب از زنان

فصل دوم

۹۱	بررسی زمینه‌ها و مقدمات اعلام کشف حجاب در ایران
۹۱	اعلام کشف حجاب در ایران
۹۷	اتحاد شکل البسه
۱۰۴	دومین کنگره زنان شرق در ایران
۱۰۷	گسترش مدارس دختران به شیوه کشورهای اروپایی
۱۱۴	سفر رضا شاه به ترکیه
۱۱۸	تشکیل قانون بانوان

فصل سوم

۱۲۵	اعلام کشف حجاب و اقدامات سازمان‌یافته برای پیشبرد آن
۱۲۶	گامهای آغازین کشف حجاب
۱۳۱	بخشنامه عمومی اعلام کشف حجاب
۱۳۶	هفدهم دی و اعلام رسمی کشف حجاب
۱۴۳	اقدامات برای پیشبرد کشف حجاب
۱۴۳	۱. اقدامات تبلیغی
۱۴۹	۲. اقدامات بازدارنده و انتظامی

فصل چهارم

۱۵۵	سیر کشف حجاب در شهرها، ولایات و مناطق عشایری
۱۴۷	سیر کشف حجاب در مناطق شهری
۱۵۸	سیر کشف حجاب در شهرهای مذهبی
۱۶۱	سیر کشف حجاب در شهرهای دیگر
۱۶۹	سیر کشف حجاب در مناطق روستایی و عشایری

فصل پنجم

۱۷۷	واکنشهای اجتماعی در برابر کشف حجاب
۱۸۰	واکنش اقشار مختلف در برابر کشف حجاب (قبل از شهریور ۱۳۲۰)
۱۸۰	۱. روشنفکران
۱۸۲	۲. واکنش دولتمردان

۱۸۵	۳. واکنش روحانیون
۱۸۹	۴. واکنش افشار مختلف زنان
۱۹۱	الف. واکنش زنان امراء، رجال سیاسی و اشراف
۱۹۲	ب. واکنش زنان روشنفکر و تحصیل کرده
۱۹۴	ج. واکنش زنان سایر طبقات شهری
۱۹۹	د. واکنش زنان روستایی و عشایری
۲۰۲	واکنش دولت در قبال مخالفین
۲۰۷	شهریور ۱۳۲۰ و واکنشهای اجتماعی در برابر کشف حجاب

فصل ششم

۲۱۵	پیامدهای کشف حجاب
۲۲۳	پیامدهای اجتماعی و فرهنگی کشف حجاب
۲۲۷	پیامدهای اقتصادی کشف حجاب
۲۳۴	پیامدهای سیاسی کشف حجاب
۲۳۹	نتیجه‌گیری
۲۴۹	فهرست منابع
۲۵۱	۱. منابع اصلی: اسناد، روزنامه‌ها و مجلات
۲۵۱	الف. اسناد
۲۵۱	ب. روزنامه‌ها و مجلات
۲۵۲	۲. منابع فرعی
۲۵۶	۳. منابع تصاویر
۲۵۷	پیوستها
۲۵۹	متن اسناد
۲۹۵	اسناد
۳۶۵	تصاویر
۳۷۹	فهرست اعلام

پیشگفتار

سخن مشهوری است که می‌گویید تاریخ ایران، تاریخی است مذکر که در آن، مرد همواره یک‌ه‌تاز میدان بوده است. این تاریخ را مردان به وجود می‌آوردند، می‌سازند، ادامه می‌دهند و سرانجام نیز به دست مردان نوشته و تدوین می‌گردد.

این سخن، گرچه خالی از اغراق نیست، اما، پرده از روی این واقعیت برمی‌دارد که در بسیاری از موارد، زن در ایران به عنوان عضوی از هیئت اجتماع مطرح نبوده، و در خارج از منزل نقشی نداشته است. از این رو، به دنبال روزنه‌ای بود تا در جامعه و به هر طریق ممکن، خود را مطرح سازد. این روزنه در دوره اخیر به دست اندیشه‌پردازان مشروطیت که کم و بیش با تمدن و فرهنگ غرب برخورد کرده بودند، با شعار حجاب‌زدایی ظاهر گردید؛ و راه‌هایی از عقب‌ماندگی زن ایرانی، و گام آغازین در مسیر ترقی را رفع حجاب فرض نمود. در راستای ترویج همین فکر بود که نخستین گامها، یعنی برداشتن روبنده و نقاب، عملی شد و تا قبل از تغییر سلطنت، زمینه برداشتن چادر نیز فراهم گشت.

تغییر سلطنت در ایران و اقدامات تجددگرایانه رضا شاه، این روند را تسریع بخشید؛ تا جایی که به عنوان یکی از طرحهای اساسی دولت درآمد و سرانجام، طی مراسمی در دی ماه ۱۳۱۴ برای اولین بار، با حضور بدون حجاب خانواده شاه، کشف حجاب علناً به نمایش گذاشته شد و سپس از سوی شاه رسماً، اعلام و داشتن حجاب منع گردید.

پس از اعلام رسمی کشف حجاب، دولت و سایر دستگاههای اجرایی در کشور موظف گردیدند برای پیشبرد این طرح، در ولایات بکوشند. به همین منظور، از اقدامات تبلیغاتی و انتظامی در حد وسیعی بهره‌گیری شد و حتی مسئولین در بسیاری از موارد، کاربرد قوه قهریه را

نیز در اولویت قرار دادند. این ماجرا تا شهریور ۱۳۲۰ - زمان تبعید رضا شاه از کشور - سیر صعودی داشت و از آن پس، با برداشته شدن اهرم فشار برای مدت چند سال، سیر نزولی به خود گرفت.

در تحقیق حاضر، کوشیده‌ایم تا سیر کشف حجاب در ایران عصر رضا شاه را با تکیه بر منابع اصلی بررسی کنیم. این بررسی در شش فصل دنبال شده است. مقدمه کتاب، به بحثی نسبتاً مفصل در معرفی انتقادی منابع تحقیق اختصاص یافته است. در فصل اول، قضیه کشف حجاب از دیدگاه تجددطلبان مورد توجه قرار گرفته و نظریات آن دسته از تجددطلبانی که در نوشته‌های خود از کشف حجاب سخن به میان آورده‌اند، بررسی شده است. آنگاه به تأثیر این افکار در پوشش مردان و زنان عصر قاجار اشاره شده است. از آنجا که این تأثیرات، زمینه را برای برنامه‌های تجددطلبانه رضا شاه فراهم ساخت، برنامه تجددطلبی شاه و شقوق مختلف این برنامه مورد بررسی و توجه قرار گرفت.

فصل دوم، به بررسی زمینه‌ها و مقدمات اعلام کشف حجاب در دوره رضا شاه اختصاص یافته است. در این فصل، ابتدا به زمینه‌سازیهایی فکری داخلی و خارجی این جریان اشاره شده، آنگاه اقدامات رضا شاه برای رسمیت بخشیدن به این جریان مورد بررسی قرار گرفته است.

در فصل سوم، به اعلام کشف حجاب در ایران و اقدامات سازمان یافته دولت و دستگاههای اجرایی کشور به منظور پیشبرد آن اشاره شده است.

در فصل چهارم، بر پایه اسناد موجود سیر کشف حجاب در ولایات تا بعد از شهریور ۱۳۲۰، مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین، برای بررسی دقیق‌تر، نقاط مختلف کشور را در دو بخش کلی و مجزا - مناطق شهری و مناطق روستایی و عشایری - مورد توجه قرار داده‌ایم. علاوه بر آن، به موانع عمده برنامه کشف حجاب و چاره‌اندیشی‌های مسئولین اجرایی در جهت رفع موانع نیز اشاره شده است.

در فصل پنجم واکنشهای اجتماعی در برابر کشف حجاب، بررسی شده، و ضمن تقسیم‌بندی آن به واکنشهای مثبت و منفی ابراز شده از سوی گروههای مختلف اجتماعی، نخست به واکنش روشنفکران،

دولتمردان و رجال سیاسی، روحانیون و قشرهای مختلف زنان اعم از زنان طبقات مختلف شهری و زنان روستایی و عشایری تا قبل از شهریور ۱۳۲۰ اشاره و آنگاه به واکنش دولت در مقابل مخالفین پرداخته‌ایم. پس از آن، همراه با بررسی واکنشهای اجتماعی در برابر کشف حجاب پس از شهریور بیست، خروج اجباری رضا شاه از کشور مورد توجه قرار گرفته است.

در فصل ششم، پیامدهای اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی کشف حجاب به صورت کلی، مورد بررسی قرار گرفته است. در همین رابطه، تلاش گردیده بیشتر با تکیه بر منابع گذشته به این پیامدها اشاره گردد. گرچه خود این مبحث می‌تواند پژوهشی جداگانه محسوب شود؛ ما در اینجا تنها از باب سخن مشهور، لایدرک کله لایترک کله، به آن پرداخته‌ایم. در همین جا، جا دارد از راهنمایان و همکاریهای اساتید محترم گروه تاریخ دانشگاه تهران، سرکار خانم دکتر منصوره اتحادیه، جناب آقای دکتر ایرج ناصری و جناب آقای دکتر سهراب یزدانی؛ گروه تاریخ دانشگاه تربیت معلم تهران و سایر کسانی که در تدوین این پژوهش، خصوصاً در سازمان اسناد ملی ایران حقیر را یاری فرموده‌اند تشکر و قدردانی نمایم. والسلام.

مهدی صلاح